

“Devoni Imlo” asari asosida Mavlono Imlo Buxoriy ijodini o‘rganish

Komilova Zebiniso Botir qizi

zebiniso.komilova@icloud.com

Buxoro davlat universiteti

“Matnshunoslik va adabiy manbashunoslik”

Mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: Maskur maqolada Imlo Buxoriyning XVIII asrda nastaliq xatida yozilgan Buxoroda noma'lum kotib tomonidan ko'chirilgan “Devoni Imlo” devoni haqida va ijodkor hayot faoliyati, asaridagi mavzu va g'oyalari shuningdek ijodkorga ustozlik qilgan pirlar haqida muhim ma'lumotlar keltirilgan.

Abstract: The article presents important information about the "Divoni Imlo" divan of Imlo Bukhari, written in Nastaliq script in the 18th century and copied by an unknown scribe in Bukhara, and about the creative life, themes and ideas in his works, as well as the pirs who mentored the creative person.

Аннотация: В статье представлены важные сведения о диване «Дивони Имло» Имло Бухари, написанном шрифтом насталик в XVIII веке и переписанном неизвестным переписчиком в Бухаре, а также о творческой жизни, темах и идеях его произведений, а также о пирах, наставниках творческой личности.

Kalit so'zlar: Abul Qosim Firdavsiy, Umar Xayyom, Anvari, Jaloliddin Rumiy, Amir Xusrav Dehlaviy, Fariduddin Attor, “Imlo Buxoriy devonini”, Habib Safarzoda, Sadridin Ayniyning “Tojik adabiyoti namunasi”, Hazrat Imlo, Ishrat, faxriy unvon (Jomi' al-Suluk),

Keywords: Abul Qasim Firdawsi, Omar Khayyam, Anvari, Jalaluddin Rumi, Amir Khusraw Dehlavi, Fariduddin Attar, “Imlo Bukhari Divanini”, Habib Safarzoda, Sadriddin Aini’s “Model of Tajik Literature”, Hazrat Imlo, Ishrat, honorary title (Jami’ al-Suluk),

Ключевые слова: Абул Касим Фирдавси, Омар Хайям, Анвари, Джалалуддин Руми, Амир Хусрав Дехлеви, Фаридуддин Аттар, «Имло Бухари Диванини», Хабиб Сафарзода, «Образец таджикской литературы» Садриддина Айни, Хазрат Имло, Ишрат, почетное звание (Джами аль-Сулук),

Kirish: Ilmiy-tadqiqot instituti qo‘lyozma fondining muhim qismini fors adabi¹yoti va manbalari, Abul Qosim Firdavsiy, Umar Xayyom, Anvari, Jaloliddin Rumiy, Amir Xusrav Dehlaviy, Fariduddin Attor, AbduRahmon Jomiy kabi mashhur shoirlarning nazm va nasriy asarlari tashkil etadi. Bu ishlar butun dunyo tadqiqotchilari tomonidan tahlil qilingan, tadqiq qilingan va tekshirilgan. Doktor Shoh Niyoz Musayev,² Habib Safarzoda kabi tadqiqotchilar tomonidan “Imlo Buxoriy devonini” tayyorlab, nashr etishi bu ikki davlat tadqiqotchilari tomonidan O‘zbekistonning forsiyzabon shoir va yozuvchilari adabiy merosini tadqiq etish yo‘lidagi yangi qadamdir. O‘zbekistonlik va eronlik tadqiqotchilar o‘rtasidagi bunday ilmiy hamkorlik kelgusida ham davom etishiga umid qilamiz.

Asosiy qism: Mavlono Imlo Buxoriy yurt va mintaqaning ko‘zga ko‘ringan shoir va mutasavvufidir. U hijriy 1099 yoki 1100-yilda Afg‘onistonning hozirgi Balx viloyatining Sangarak hududida tug‘ilgan. Sadriddin Ayniyni “Tojik adabiyoti namunasi” kitobidagi keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, Imlo diniy ilmlarni o‘rganish uchun Buxoroi Sharifga borib, o‘sha shaharda yashashni davom ettirgan

²Imlo Buxoriy “Devoni imlo” Eron, Al-hadiy xalqaro nashrlari,[3-10-betlar]

va keyinchalik o'zini o'sha davr fors adabiyoti namoyandalaridan biri sifatida ko'rsatgan.

Keyin asrlar o'tgan sari ba'zi adabiy-tarixiy manbalarda Buxoriyning Imlosi , Oxund Muhammad (Muhammadi Imlo, Alouddin, bu muhtaram Shayx Yusufuddin Ibn Horun Xoja Arab, Imlo laqabli), ba'zi hollarda esa Hazrat Imlo , Ishrat nomlari bilan tilga olingan. O'zining she'rlaridagi mavzulariga kiritgan ishoralarga ko'ra, Imlo Buxoriy oltmish olti yildan ortiq umr ko'rgan. Ayrim she'rlarida buni ham tilga olgan.

Hazrati shayx bobo hazratlari Abulhasan Ishqiy (Quds-i Sara)ning ishqiy xulqlarida Mavlono Imloning birinchi pirlari, shayx mirzo Bahodir hazratlarining buyuk xulqlarida ikkinchi pir badan sherlari (rahmatullohi alayh) edilar. Hazrati Mavlono shayx Azizon Quds Sora va hazrati shayx Xoja Padsha Salim Balxiy hazratlarining yashirin xulqlarida to'rtinchi pirning jamoatdagi xulq-atvoridagi uchinchi pir muqaddas xulqdir. Ana shu to'rt tabarruk usuldan ruxsat olib, komil pirdan rahnamolik chizig'ini olgan. Ularga faxriy unvon (Jomi' al-Suluk) berilgan. Shu bilan birga Imlo Buxoriy kotib ham hisoblangan. Buxorolik kotib hayoti haqida bizga ozgina bo'lsa-da, foydali ma'lumot beradigan manbalardan yana biri buxorolik mang'itlar sulolasi shahzodasi buxorolik³ Nosiriddin Tavrotning "Tuhfa az-zoirin" kitobidir. Bu kitob muallifi asosan Amla Buxoriyning tasavvufiy maqomi va kasbiga to'xtalib o'tgan. Buxoriy ijodida biz asosan g'azal va ruboiy shakllarini ko'rishimiz mumkin. Ayrim parchalar uning devonida ham uchraydi. Imlo Buxoriy she'riyatining aksariyat mavzulari :⁴ Muhabbat , irfon, din va odob-axloq , dunyodan voz kechish, insoniy mavzular va xayrixohlikni madh etish kabi mavzulardir. Shuningdek, naturalizm, do'stlikning go'zalligidan iborat. Imlo

³ . Nosiriddin Tavrot, "Mehmonlar sovg'asi", O'zbekiston Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalari, 207-son, toshbosma, Buxoro 1910,[90-91-betlar]

Buxoriy o‘zining she’riy uslubida iroqiy uslubga moyillik ko‘rsatib, ko‘pgina asarlarida hind va iroq uslubining xususiyatlarini o‘zida mujassam etgan. Fors adabiyotining ustunlari ichida Imlo Buxoriy, Rumi, Hofiz, Sa’diy, Soib⁵Tabriziy, Bedil kabilarning asarlari bilan eng yaqin bog‘liqdir. Buxoriy ijodida she’rlaridan bizgacha yetib kelgani Boku Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi institut qo‘lyozma fondida 10447-raqam bilan saqlanayotgan “Devoni Imlo”ning qo‘lyozmasi bo‘lib, yuqorida tilga olingan nashr shu qo‘lyozma asosida tayyorlangan, afsuski, uning yozilgan vaqti va nomi noma’lum. Mazkur variantda 800 dan ortiq g‘azal (6000 misraga yaqin, 80 ga yaqin to‘rtlik (taxminan 160 misra) va har biri 7 bayt (21) misradan iborat 3 ta qisqa masnaviy) jami 6180 misradan ortiq. Bu devondagi g‘azallarning aksariyati 7 misradan iborat. Sadriddin Ayniyning “Tojik adabiyoti namunalari” kitobidagi sharhlariga ko‘ra, Imlo Buxoriy hazratlarining hayot yo‘lidagi nasablari Hasan Basriy, Hazrat Abu al-Abbos va Hazrati Abu Ya‘qub Shahr-i Sabziy va ulardan Isho‘on Imloiy nomi bilan mashhur bo‘lgan. Imlo Buxoriy hazratlarining ona tomondan boshqa nasl-nasabi yigirma uch avloddan keyin Ali ibn Abu Tolib hazratlariga boradi.

O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo‘lyozma fondida 97/5 raqami ostidagi bir guruh shoirlar she’rlaridan iborat bo‘lgan 19-asrda tayyorlangan “Bayyod” nomli qo‘lyozmaning noma’lum to‘plamining ma’lumotlariga ko‘ra, Imlo Buxoriyning tug‘ilgan joyi Balx shahri bo‘lib, uning ismi Mahmud bo‘lgan. Bu adabiy manbaga ko‘ra, Imlo mirzo Bahoullohning shogirdi va Hoji Habibullohning hamrohi bo‘lib, Xoja Hofiz she’riyatini o‘rgangan. Imlo Buxoriyning to‘rtta she’riy to‘plami bor va o‘sha kitoblarda muhabbat sirlarini

⁵Sadriddin Ayniy “Tojik adabiyoti namunasi” , Moskva, 1926,[171-bet]

ifodalagan. Shuningdek, ushbu “al-bayya”ga ko‘ra, Imlo Buxoriy hijriy 1164 yilda vafot etgan. Vafot etgan kuni ular: “Qulog‘imda yuz karra komil pirning hikmati bu dunyodan o‘tdi”, dedi. Buxorolik kotib hayoti haqida bizga ozgina bo‘lsa-da, foydali ma‘lumot beradigan manbalardan yana biri buxorolik mang‘itlar sulolasi shahzodasi buxorolik Nosiriddin Tavrotning “Tuhfa az-zoirin” kitobidir. Bu kitob muallifi asosan Imlo Buxoriyning tasavvufiy maqomi va kasbiga to‘xtalib o‘tganligi sababli, Imlo nafaqat ko‘zga ko‘ringan shoir (islom ta‘limotining yetakchisi) hisoblangan, degan xulosa kelib chiqadi. Bu dalillarga ko‘ra, Imlo Buxoriy o‘z davrining to‘rtta pirlaridan, balki uning (murshid) ta‘limotiga ergashgan olimlardan ham so‘fiylik va tasavvuf yo‘lini tutgan”, - deb aytgan.

Muhokama va natijalar: Tadqiqotimizning asosiy obyekti sanalgan Imlo Buxoriyning⁷ “Devoni Imlo” asarida Imlo Buxoriy hayot yo‘li, uning bizgacha yetib kelgan asarlari va uning tarkibida g‘azallar, ruboiy, masnaviylarning soni haqida ma‘lumot beruvchi yagona asar desak, mubolag‘a bo‘lmaydi, albatta. Imlo Buxoriyning “Devoni Imlo” asari XVIII asrda yozilgan va o‘z davrida eng nufuzli asarlardan biri hisoblangan. Uning asarlarida muhabbat sirlari bilan birgalikda, irfon, din va odob-axloq, dunyodan voz kechish kabi mavzular asosiy o‘rin egallagan. “Devoni Imlo”ning bir qancha nusxalari mavjud bo‘lib ularning aksariyati O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo‘lyozmalar fondida, bir qismi Boku Fanlar akademiyasi qo‘lyozmalar fondida saqlanmoqda. Tadqiqotimiz ostidagi manba Buxoro san‘at muzeyida saqlanayotgan nusxa hisoblanadi.

Xulosa: Buxoro san‘at muzeyi fondida saqlanayotgan nodir qo‘lyozma manbalarni o‘rganish bugungi kunda muhim masalalardan biri hisoblanadi.

⁷ Mulla Abdurrahmon Tamkin, Matal al-Fakhira va Maalib al-Dhahira, Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo‘lyozmalar xazinasi, № 8235, [412-sahifa].

Maqolaning tadqiqida Afg'onistonda tug'ilgan ijod faoliyatini esa Buxoroda davom ettirgan Imlo Buxoriy "Devoni Imlo" asari haqida ma'lumotlar keltirib o'tildi. Asar bugungi kunda juda qimmatli manba hisoblanadi va biz bu asarni o'rganish orqali ko'plab qimmatli bilimlarga va ma'lumotlarga ega bo'libgina qolmay, asar bizga o'tmishimizni qadrlashni ham o'rgatadi.

Adabiyotlar:

- 1.Imlo Buxoriy "Devoni imlo" Eron, Al-hadiy xalqaro nashrlari, [3-10-betlar]
- 2.Mulla Abdurrahmon Tamkin, Matal al-Fakhira va Maalib al-Dhahira, Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar xazinasini, № 8235, [412-sahifa.]
- 3.Nosiriddin Tavrot, "Mehmonlar sovg'asi", O'zbekiston Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalari, 207-son, toshbosma, Buxoro 1910, [90-91-betlar].
4. Sadriddin Ayniy "Tojik adabiyoti namunasi" , Moskva, 1926, [171-bet]